

მომხმარებელთა უფლებები საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით

შესავალი

მომხმარებელთა უფლებების დაცვა თანამედროვეობის ყველა ცივილიზებული საზოგადოების პრიორიტეტია.¹ საზოგადო წესად ქცეული ეს სურვილი კანონის სახეს იძენს და შესასრულებლად სავალდებულო ხდება. მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ნება ევროპულმა საზოგადოებამ ჯერ კიდევ 1992 წელს გამოხატა და იმავე წელს მაასტრიხტის ხელშეკრულებაში ასახა. უადგილო იქნება ამ დოკუმენტის მნიშვნელობის შესახებ მსჯელობა. მეცნიერთა აზრით, ის ევროპის საკონსტიტუციო სამართლის ქვაკუთხეა. ნიშანდობლივია, რომ ამ შეთანხმებაში მომხმარებელთა უფლებების დაცვას საკმაოდ დიდი ყურადღება დაეთმო.² ევროპულმა კანონმდებელმა გაითვალისწინა მომხმარებელთა მნიშვნელობა ერთიანი ბაზრის (Single Market) სრულყოფილად ფუნქციონირებისათვის და სხვა მუხლებთან ერთად ამ საკითხს XIV თავი დაუთმო.

მომხმარებელთა უფლებების დაცვას საქართველოშიც სათანადო ყურადღება მიექცა. ქართულ სამართალში მომხმარებელთა უფლებების დეკლარირება პირველად 1995 წელს, საქართველოს კონსტიტუციის 30-ე მუხლში მოხდა. 1996 წლიდან 2012 წლამდე საქართველოში, ასევე, მოქმედებდა საქართველოს კანონი „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“, რომელიც დეტალურად განსაზღვრავდა მომხმარებელთა უფლებებს და სამომხმარებლო სამართლის უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ 2012 წელს ამ კანონმა მოქმედება შეწყვეტა, მისი ფუნქცია რამდენიმე ახლადშექმნილმა კანონმა გადაინაწილა (ამ კანონების შესახებ საუბარი ქვევით გვექნება) და მომხმარებელთა უფლებების დაცვაც არ შეფერხებულა. 1997 წელს კი მომხმარებელთა უფლებები საქართველოს სამოქალაქო კოდექსმაც გათვალისწინა.

¹ <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/615/615453/615453de.pdf> [15.12.2013]

² იხ., <http://eur-lex.europa.eu/de/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_DE.pdf> [15.12.2013]

დღესდღეობით, სამომხმარებლო სამართლისათვის მნიშვნელოვანი ნორმები სხვადასხვა, საჯარო თუ კერძო ხასიათის კანონშია მიმოხილული. სამომხმარებლო სამართალი სამართლის ამ ორი ძირითადი დარგის დამაკავშირებელ ინსტიტუტად წარმოგვიდგება.

სამომხმარებლო სამართალი დუალისტური ბუნებისაა და როგორც კერძო, ისე საჯაროსამართლებრივი შინაარსის მქონე ნორმებს ეფუძნება. ეს ნაშრომი მხოლოდ სამოქალაქო სამართლის რამდენიმე მნიშვნელოვან მუხლს შეეხება და მიმოხილვით ხასიათს ატარებს. წინამდებარე სტატია წარმოაჩენს მომხმარებელთა უფლებების განმსაზღვრელ იმ წესებს, რომლებიც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში აისახა (საუბარია სამოქალაქო კოდექსის 352-ე, 405-ე, 336-ე და 370-ე მუხლებზე; 342-ე 348-ე; 352-ე მუხლების განხილვა ამ სტატიის ფარგლებში, მხოლოდ 405-ე მუხლის მნიშვნელობიდან გამომდინარეა საჭირო). აღნიშნულ ნაშრომში ვერ მოხერხდება სამომხმარებლო სამართლის სხვა ინსტიტუტების განხილვა, რომლებიც სამოქალაქო კოდექსით არის მოწესრიგებული. მაგალითად, 1009–1016 მუხლები, უხარისხო პროდუქტით გამოწვეული ზიანისთვის პასუხისმგებლობის საკითხი.

ამ ნაშრომის სამოქალაქოსამართლებრივი ხასიათის მიუხედავად, აუცილებელია, მოკლედ შევეხოთ სამომხმარებლო სამართლისათვის მნიშვნელოვან საჯაროსამართლებრივ წყაროებსაც. ამ კუთხით, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსი ორი ნორმატიული აქტია: „სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის კოდექსი“, რომელიც ამავე კანონის მე-3 მუხლის თანახმად მომხმარებელთა უფლებების დაცვას ემსახურება³ და „პროდუქტის უსაფრთხოებისა და თავისუფალი მიმოქცევის კოდექსი“. ამ უკანასკნელის ძირითადი ფუნქციაც „აღამინის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, საკუთრებისა და გარემოს დაცვაა“⁴.

³ „სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის კოდექსის“ მე-3 მუხლში ვკითხულობთ: „სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ცხოველთა ჯანმრთელობისა და მცენარეთა დაცვის ძირითადი პრინციპებია: რისკის ანალიზი, პრევენცია, გამჭვირვალობა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვა“.

⁴ პროდუქტის უსაფრთხოებისა და თავისუფალი მიმოქცევის კოდექსი, 1-ლი მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

1. ტერმინი „მომხმარებელი“

საქართველოს ამჟამინდელი კანონმდებლობა ტერმინ „მომხმარებლის“ დეფინიციას არ გვთავაზობს. თუმცა 2012 წლის 5 აგვისტომდე ამ ტერმინის ზუსტი განსაზღვრება „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ კანონში პირდაპირ იყო მოცემული. ამ კანონის შესავალი დებულებები განსაზღვრავდნენ, რომ „მომხმარებელი“ – პირადი საჭიროებისათვის საქონლის (სამუშაოს, მომსახურების) გამოყენებული, შემძენი, შეძკვითი, ან ასეთი განზრახვის მქონე მოქალაქე⁵ იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მუხლი კანონთან ერთად ძალადაკარგულად გამოცხადდა, ვფიქრობ, რომ ტერმინ „მომხმარებლის“ თანამედროვე განმარტებისათვის მას მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვს. ნორმიდან გამომდინარე, იმისათვის, რომ პირი მომხმარებლად ჩაითვალოს, ის შემდეგ აბსტრაქტულ წინაპირობებს უნდა პასუხობდეს: უნდა იყოს ფიზიკური პირი⁶, შეთანხმების მიღწევისას ჰქონდეს მხოლოდ პირადი ინტერესი და იყოს „პროდუქტიის მიმღები“. ასეთი ფორმულირება სრულად ასახავს ამ ცნების არსს და შესაბამება სხვა, მომხმარებელთა უფლებების დაცვაში უფრო მდიდარი ტრადიციების მქონე ქვეყნების კანონმდებლობას.

მსურს განვმარტო ჩსენებული წინაპირობები. უპირველეს ყოვლისა, მომხმარებელი ფიზიკური პირია. კანონში მოხსენიებული „მოქალაქე“ ვერ იქნება იურიდიული პირი, მოქალაქედ ყოფნის უფლება მხოლოდ ადამიანისათვისაა დამახასიათებელი. შესაბამისად, იურიდიული პირის სახელით განხორციელებული ნებისმიერი სახის სამართლებრივი ურთიერთობა, ამ დეფინიციის ჩარჩოებიდან ვარდება და მომხმარებელთა უფლებების დამცველი მუხლების მოწესრიგების მიღმა რჩება. თუმცა იურიდიული პირი მაინც შეიძლება იყოს იმ ურთიერთობის მონაწილე, რომელიც სამომხმარებლო სამართლის რეგულირების სფეროში ექცევა. ამ შემთხვევაში ის

⁵ „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი, შესავალი დებულებები (ძალადაკარგულად გამოცხადდა 2012 წლის 5 აგვისტოს).

⁶ ამ შემთხვევაში კანონი პირთა წრეს ავიწროებდა და მომხმარებლის სტატუსს მოქალაქეობას უკავშირებდა, თუმცა აღნიშნული გაუმართლებელი შეზღუდვა, რადგან მოქალაქეობის არმქონე პირები და უცხოელები სრულიად დაუცველები რჩებიან. მსგავს შეზღუდვას არც ევროპული სამართალი იცნობს.

გამოვა, არა როგორც „პროდუქციის“ მიმღები, არამედ როგორც მისი გამცემი, სამომხმარებლო სამართლის ნორმა ფიზიკურ პირს სწორედ მისი უკანონო ზემოქმედებისაგან დაიცავს. შეიძლება ითქვას, რომ სამომხმარებლო სამართლის ნორმები ძირითადად მხოლოდ ფიზიკურ პირსა და იურიდიულ პირს შორის წარმოშობილი ურთიერთობებისას გამოიყენება.⁷ ასეთი ურთიერთობებით გაჯერებულია ყოველდღიურობა. მაგალითად, როდესაც მოქალაქე ყიდულობს სურსათს, იღებს სამედიცინო მომსახურებას, ცოდნას თუ სხვა სახის პროდუქტს, ის ამ ურთიერთობებში გამოდის როგორც მომხმარებელი. იმავდროულად, მნიშვნელობა არ აქვს სამეწარმეო სამართლის სუბიექტია პროდუქციის მიმწოდებელი თუ იდეალური მიზნის მატარებელი არაკომერციული იურიდიული პირი.

ფიზიკური პირი, რომელიც იურიდიული პირის სახელით მონაწილეობს სამართლებრივ ურთიერთობაში და მისთვის იძენს უფლებებსა და ვალდებულებებს, არ ჩაითვლება მომხმარებლად იმ კონკრეტული ურთიერთობის ფარგლებში და ვერ ისარგებლებს იმ უფლებებით, რომლებითაც მომხმარებელი. სამომხმარებლო სამართლის ნორმები ფიზიკურ პირს მხოლოდ საკუთარი და არასამეწარმეო ინტერესების განხორციელების პროცესში იცავს.⁸

მნიშვნელოვანია, განვსაზღვროთ, რა მიიჩნევა „პროდუქციად“. ამისათვის ისევ „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ კანონი უნდა მოვიშველიოთ. ამ კანონის თანახმად, პროდუქცია არის ყველა სახის „საქონელი, მომსახურება და სამუშაო“, რომელსაც იურიდიული პირი მომხმარებელს სთავაზობს. რადგან ასეთი სახის საქმიანობა თავის თავში მოგებაზე ორიენტირებულ საქმიანობას გულისხმობს, ფიზიკურ პირებს შორის მსგავსი ურთიერთობების მნიშვნელობა სასაქონლო ბაზარისთვის მინიმალურია.⁹

სამომხმარებლო სამართალს დაქვემდებარებული ურთიერთობების კიდევ ერთ დამახასიათებლად ურთიერთობის სასყიდლიანობა და ამ ურთიერთობებიდან გამოდინარე ვალდებულებათა გადანაწილება უნდა მივიჩნიოთ.

⁷ <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0577:de:HTML>> [15.12.2013]

⁸ <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1987L0102:19980421:DE:PDF>> [15.12.2013]

⁹ <<http://geostat.ge>> [15.12.2013]

ამის თქმის უფლებას გვაძლევს განსაზღვრულ ნორმათა შინაარსი და მათი ადგილი სამართლებრივ სისტემაში. სამოქალაქო კოდექსში არსებული მომხმარებელთა უფლებების განმსაზღვრელი ნორმების უმრავლესობა ვალდებულებით სამართალშია მოთავსებული. ის ნორმებიც კი, რომლებიც საჯარო სამართლებრივ შინაარსს ატარებენ და „პროდუქტის უსაფრთხოების და თავისუფალი მიმოქცევის“ ან „სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის“ კოდექსში არიან მოცემულნი, ისეთ ურთიერთობებს აწესრიგებენ, რომლებიც მხარეთა ურთიერთ-ვალდებულებას წარმოშობს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ქართული სამართლის მიხედვით, ტერმინი „მომხმარებელი“ შემდეგნაირად შეიძლება განიმარტოს: მომხმარებელი არის ფიზიკური პირი, რომელიც სამეწარმეო სამართლის ან სხვა სახელმწიფო რეგისტრაციას დაქვემდებარებული იურიდიული პირისაგან საკუთარი საჭიროებისათვის იძენს პროდუქციას ან გააჩნია ასეთი განზრახვა.

ტერმინის ამგვარი დეფინიცია სრულად შეესაბამება როგორც ევროკავშირის, ისე მასში შემაგალი ცალკეული ქვეყნების სამართალს. არსებობს ევროსაბჭოს რამდენიმე დირექტივა, რომელიც ტერმინ „მომხმარებელს“ მსგავსად განმარტავს. განსხვავებები ამ განმარტებებს შორის მინიმალურია და განპირობებულია იმ სამართლებრივი ურთიერთობების ხასიათით, რომლებსაც ისინი შეეხება. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია დეფინიცია, რომელიც ევროსაბჭოს 1985 წლის №85/577/EWG რეკომენდაციაშია მოცემული (რეკომენდაცია შეეხება ქუჩაში დადებულ ხელშეკრულებებს და ტერმინ „მომხმარებლის“ გარდა, განსაზღვრავს, თუ როგორი ხელშეკრულება ჩაითვლება ქუჩაში დადებულ ხელშეკრულებად).¹⁰ ამ რეკომენდაციის თანახმად, „მომხმარებელი არის ფიზიკური პირი,... რომლის კონკრეტული (ამ რეკომენდაციით განსაზღვრული) მოქმედება არ შეიძლება მიეწეროს მის სამეწარმეო ან სამსახურებრივ საქმიანობას“¹¹. იდენტურ დეფინიციას იძლევა ევროსაბჭოს 1986 წლის 22 დეკემბრის რეკომენდაცია

¹⁰ <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/615/615453/615453de.pdf> [15.12.2013]

¹¹ <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0577:de:HTML>> [15.12.2013]

№87/102/EWG, რომელიც ევროკავშირის ფარგლებში სამომხმარებლო კრედიტით სარგებლობის საკითხს განსაზღვრავს.¹²

ამ რეკომენდაციებმა დიდი გავლენა იქონია ევროკავშირის ქვეყნების ეროვნულ სამართალზე. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 2002 წლის ვალდებულებითი სამართლის რეფორმაც სწორედ მომხმარებელთა უფლებების სფეროში ევროკავშირის წინაშე აღებული ვალდებულებების შესრულებისაკენ იყო მიმართული. ევროპის პარლამენტის 1999/44/EG და ევროპის საბჭოს 1999 წლის 25 მაისის რეკომენდაციების გათვალისწინებით, ცვლილებები შევიდა გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 323-ე, 326-ე, 241-ე, 312-ე და სხვა მუხლებში. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსმა შეიძინა მე-13 მუხლი (დღევანდელი რედაქციით). სწორედ ამ მუხლშია ჩამოყალიბებული „მომხმარებლის“ ცნება: „მომხმარებელი არის ყველა ფიზიკური პირი, რომელიც ღებს გარიგებას ისეთი მიზნით, რომელიც არც მისი სამეწარმეო და არც სამსახურებრივი საქმიანობიდან არ გამომდინარეობს“¹³. ხსენებული ნორმა ცხადად ასახავს იმ ზედვას და სურვილს, რომელიც ევროპელმა კანონმდებელმა თავის რეკომენდაციებში ჩამოაყალიბა.

ვფიქრობ, ამ და სხვა მიზეზების გამო, ნაშრომში ჩამოყალიბებული დეფინიცია სრულად შეესაბამება იმ საერთო მიდგომას, რომელიც ქართულ და უცხოურ სამართალშია მოცემული.

აღსანიშნავია, რომ ქართველმა კანონმდებელმა ჯერ კიდევ 1995 წელს ნაწილობრივ გაითვალისწინა რიგი იმ საკითხებისა, რომელიც გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში 2002 წლის ვალდებულებითი სამართლის რეფორმის შედეგად შეიცვალა. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 352-ე მუხლი, რომელიც სხვა ფუნქციებთან ერთად, მომხმარებელთა დაცვის ფუნქციასაც ატარებს. ამ მუხლის შესახებ ვრცელი მსჯელობა ნაშრომის შესაბამის ნაწილში იქნება მოცემული.

¹² <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1987L0102:19980421:DE:PDF>> [15.12.2013]

¹³ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), par. 13.

2. ქეჩაში დადებული ხელშეკრულება (სამოქალაქო კოდექსის 336-ე მუხლი)

სამოქალაქო კოდექსში მომხმარებელთა უფლებების კუთხით ერთ-ერთ ძირითად ნორმას 336-ე მუხლი წარმოადგენს.¹⁴ ხსენებული მუხლი ხელშეკრულებაზე უარის თქმის მომხმარებელზე ორიენტირებულ წესს წარმოადგენს.¹⁵ სამოქალაქო კოდექსის იმ მუხლების დეტალური ანალიზის შემდეგ, რომლებიც ხელშეკრულებაზე უარის თქმის წესებს განსაზღვრავენ, დავინახავთ, რომ ხელშეკრულებაზე უარის თქმის შემთხვევები ყოველთვის მოსაწესრიგებელი ურთიერთობის სპეციფიკას ასახავენ. მაგალითად, ჩუქების ხელშეკრულების შემთხვევაში, სამოქალაქო კოდექსის 529-ე მუხლის თანახმად, მჩუქებელს შეუძლია ჩუქების ფაქტის განხორციელებიდან ერთი წლის განმავლობაში უარი თქვას მის მიერ გამოვლენილ ნებაზე, თუ დასაჩუქრებული მას მძიმე შეურაცხყოფას მიაყენებს ან უმადურობას გამოიჩენს მის მიმართ. ერთი შეხედვით, ეს მუხლი აშკარად ეწინააღმდეგება სასაქონლო ბრუნვის საიმედოობას და სახელშეკრულებო თვითობის წესს, მაგრამ თვითონ ჩუქების ხელშეკრულების შინაარსიდან და ჩუქების მოტივიდან გამომდინარე¹⁶, კანონი მჩუქებელს ამის შესაძლებლობას მაინც უტოვებს.

იგივე შეიძლება ითქვას 720-ე მუხლზეც, მართალია, დავალების ხელშეკრულებით მხარეები კონკრეტულ ვალდებულებებს იღებენ თავიანთ

¹⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბილისი, 2001, 150.

¹⁵ მარიამიძე გ., ვალდებულებითი სამართალი, II ნაწილი, თბილისი, 2011, 99.

¹⁶ ჩუქება ერთი მხარის მიერ მეორის პატივისცემას და მისდამი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას ასახავს. ჩუქების ფაქტი სწორედ იმდენად ზღბა, რომ მხარეებს შორის ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული დამოკიდებულება არსებობს. მჩუქებელი დარწმუნებულია, რომ მას სურს უსასყიდლოდ გადასცეს ნივთი სწორედ იმ პირს, რომელიც, მისი წარმოდგენით, ამის ღირსია. მჩუქებლის შეურაცხყოფა აშკარად ეწინააღმდეგება ჩუქების მორალურ საფუძველს და შეიძლება აღქმულ იქნას, როგორც მჩუქებლის მოტყუება, მასზე თაღლითური ზემოქმედება. თავის მხრივ, მჩუქებელი ცდება მოტივში, რადგან მის მიერ გამოვლენილი ნება განპირობებული იყო დასაჩუქრებულისადმი ნდობით, დასაჩუქრებულის პიროვნების სუბიექტური აღქმით. ასეთ შემთხვევაში კანონმდებელი მჩუქებელს 529-ე მუხლით უკეთეს დაცვას სთავაზობს, ვიდრე ეს 76-ე მუხლითაა შესაძლებელი. მჩუქებელს ცალმხრივი ნების გამოვლენით შეუძლია გადაწყვიტოს გარიგების ბედი.

თავზე, მაგრამ უკანონო მოქმედების განხორციელებისაგან თავის დაცვის შესაძლებლობა ორივე მხარეს უნდა ჰქონდეს. ამ შემთხვევაში ნორმატიულადაა განსაზღვრული ზიანის ანაზღაურებისა და რესტიტუციის წესები.¹⁷

336-ე მუხლის შემთხვევაში, ხელშეკრულების დადების ადგილი, ხელშეკრულებაზე უარის თქმის კუთხით, განმსაზღვრელია. ამ მუხლის მიზანია, დაიცვას ის მომხმარებელი, რომელიც „უჩვეულო ვითარებაში“¹⁸ („ქუჩაში, სახლის წინ და მსგავს ადგილებში...“¹⁹) ხდება გარიგების მონაწილე. 336-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევაში მომხმარებელს შეუძლია ცალმხრივად უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.²⁰

ქუჩაში დადებული ხელშეკრულების სუბიექტები მომხმარებელი და საკუთარი სარეწის ფარგლებში, მოვაჭრე პირები არიან. მომხმარებლის დეფინიციის შესახებ ზევით უკვე ვისაუბრეთ. საჭიროა იმის გარკვევა, ამ მუხლის მიხედვით, თუ ვინ შეიძლება ჩაითვალოს „საკუთარი სარეწის ფარგლებში მოვაჭრე“ პირად. რადგან კანონმდებელი ასეთი პირის სამეწარმეო საქმიანობაზე მიუთითებს, ლოგიკურია, ვივარაუდოთ, რომ საუბარია სამეწარმეო სამართლის იურიდიულ პირებზე. შესაბამისად, ვთქვათ, თუ ბეჭდვით გამოცემას, რომელიც შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების (შემდგომში შპს) ფორმითაა რეგისტრირებული, მეტროს სადგურთან გამწესებული ჰყავს თავისი წარმომადგენელი, რომელიც ქუჩაში მიმავალ მოქალაქეებს ურჩევს, რომ გამოიწერონ მათ მიერ შეთავაზებული პროდუქტი 2 წლით და საჩუქრად ჭიქას სთავაზობს, ასეთ პირობებში დადებული ხელშეკრულების სუბიექტები იქნებიან მომხმარებელი (ფიზიკური პირი) და შპს. ამ შემთხვევაში ასეთი გარიგება ქუჩაში დადებულ გარიგებად ჩაითვლება და მომხმარებელს ერთი კვირის განმავლობაში მასზე უარის თქმის უფლება ექნება.

ქუჩაში დადებულად ჩაითვლება, ასევე, მომხმარებელსა და საკუთარი სარეწის ფარგლებში ელექტრონული საქონლით მოვაჭრე სააქციო საზო-

¹⁷ ახვლედიანი ზ., ვალდებულებითი სამართალი, თბილისი, 1999, 187.

¹⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბილისი, 2001, 150.

¹⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 336-ე მუხლი.

²⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბილისი, 2001, 153.

გადობას (შემდგომში სს) შორის დადებული განვადებით ნასყიდობის ხელშეკრულება, თუ შეთავაზება მაღაზიის მიმდებარე ტერიტორიაზე კეთდება და შეთავაზების ადრესატი იქ შემთხვევით მოხვედრილი ფიზიკური პირია.

336-ე მუხლი, ასევე, მომხმარებელსა და არასამეწარმეო იურიდიულ პირს შორის დადებულ ხელშეკრულებებზეც მოქმედებს. მაგალითად, თუ მოქალაქე ქუჩაში, არაკომერციული იურიდიული პირის მიერ ცხოველთა კონკრეტული სახეობის გადასარჩენად მოწყობილ ღონისძიებაზე, ხელშეკრულების ფარგლებში, თანხმობას განაცხადებს, რომ 2 წლის განმავლობაში ყოველთვიურად 20 ლარი შესწიროს ამ ორგანიზაციას, მაშინ მას სამოქალაქო კოდექსის 336-ე მუხლის შესაბამისად, ერთი კვირის განმავლობაში ამ ხელშეკრულებაზე ცალმხრივად უარის თქმის უფლება ექნება.

იმის გამო, რომ 336-ე მუხლის თაობაზე საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება არ არსებობს, გერმანული სამართლის ანალოგად გამოყენებით, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ერთჯერადი და მცირე თანხის ჩუქების შემთხვევაში 336-ე მუხლის მოქმედება²¹ ასეთ ურთიერთობებზე არ ვრცელდება.²²

336-ე მუხლის გავლენის სფეროში ექცევიან ქუჩაში დადებული ნარდობის ან მომსახურების ხელშეკრულებებიც.²³ იგივე ნორმა შეეხება სახლის წინ, ტრანსპორტში, მოედნებსა და სხვა მსგავს ადგილებში მიღწეულ შეთანხმებებსაც. გადამწყვეტი ამ შემთხვევაში არის შეთავაზების მოულოდნელობა²⁴, მისი სათანადოდ აღქმის შეუძლებლობა. თუ მომხმარებელმა იცის, რომ ქუჩაში, აეროპორტში ან სხვა მსგავს ადგილას ხდება რაიმე სახის პროდუქტის შეთავაზება და შეგნებულად მიდის ამ ღონისძიებაზე იმ განზრახვით, რომ ისარგებლოს ამ შემთხვევით, მაშინ ასეთ ვითარებაში დადებული ხელშეკრულება არ ჩაითვლება ქუჩაში დადებულ ხელშეკრულებად, რადგან შეთავაზება მომხმარებლისთვის არ შეიძლებოდა

²¹ ჭეჭელაშვილი ზ., სახელშეკრულებო სამართალი, თბილისი, 2008, 104.

²² იხ., <<http://www.rechtswoerterbuch.de/recht/h/haustuergeschaefte/>> [15.12.2013]

²³ ამ მუხლის ირგვლივ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებათა არარსებობის გამო, აუცილებლად მიმაჩნია, იმ ქვეყნების გამოცდილების ანალოგად გამოყენება, რომლებსაც მომხმარებელთა უფლებების ამ კუთხით დაცვაში გარკვეული სამართლებრივი გამოცდილება გააჩნიათ. იხ., გერმანიის უზენაესი სასამართლოს 2007 წლის 12 აპრილის გადაწყვეტილება VII ZR 122/06.

²⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, თბილისი, 2001, 153.

მოულოდნელი ყოფილიყო. ამიტომ, თუ მომხმარებელი ტექნოლოგიითა გამოფენაზე შეიძენს ტელევიზორს, მას არ ექნება უფლება, 336-ე მუხლის შესაბამისად, ერთი კვირის განმავლობაში უარი თქვას მის მიერ გამოვლენილ ნებაზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, თუ ხელშეკრულება მისი დადებისთანავე შესრულდა, მაშინ მომხმარებელი კარგავს ხელშეკრულებაზე უარის თქმის უფლებას. ამის თქმის უფლებას თავად 336-ე მუხლის შინაარსი იძლევა. ზოგიერთი ავტორის აზრით, ეს მომხმარებლის უფლებების სრულფასოვნად დაცვას და ამ მუხლის მიზნების მიღწევას მნიშვნელოვნად აფერხებს.²⁵ იმ შემთხვევაში, თუ მომხმარებელი ქუჩაში (სახლის წინ ან მსგავს ადგილას) ყიდულობს რაიმე პროდუქციას და ნასყიდობის ფასს ერთბაშად იხდის, მაშინ მის მიერ სიტუაციის რეალურად აღქმის შეუძლებლობა არ არის გარიგებაზე უარის თქმის საფუძველი და ამ ნორმის შინაარსს ეს პირდაპირ ეწინააღმდეგება. თავს იჩენს ხარვეზი, რომელიც რიგ შემთხვევებში შეუძლებელს ხდის მომხმარებლის უფლებების დაცვას. თუმცა ქუჩაში დადებული ხელშეკრულებების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ასეთი შემთხვევები რეალურად საკმაოდ ცოტაა. ქუჩაში დადებული ხელშეკრულების შესრულება, ხშირ შემთხვევებში, დროში ინაცვლებს (ქუჩაში დადებული ხელშეკრულების მაშინვე შესრულება ძირითადად სახეზეა, როდესაც საუბარია მცირე საფასურზე. ასეთ შემთხვევაში, 336-ე მუხლის მოქმედება ისედაც სათუთა²⁶).

ისმის კითხვა, რატომაა ქუჩაში დადებული ხელშეკრულებების შემთხვევაში მომხმარებელი განსაკუთრებული დაცვის ადრესატი? ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი ფაქტორი მისი ნების ფორმირების სპონტანური ხასიათია. მოქალაქე ხელშეკრულების დადებისას ნებას სპონტანურად ავლენს და შედის ისეთ ურთიერთობაში, რომლის შედეგებიც მას ბოლომდე გათვალისწინებული არ აქვს. ხშირ შემთხვევაში, შეუძლებელია ქუჩაში შემოთავაზებული ხელშეკრულების ტექსტის სრულად გაცნობა და მისი ბოლომდე გაანალიზება. „საფრთხე გამოიხატება იმაში, რომ ამგვარი ხელშეკრულებები, როგორც წესი, შემთხვევით იდება ისე, რომ მომხმარებელი წინასწარ არ არის მზად ამისთვის.“²⁷ ამიტომ შეიძლება მოქალაქე ისე

²⁵ ჭეჭელაშვილი ზ., სახელშეკრულებო სამართალი, თბილისი, 2008, 103.

²⁶ იქვე, 104.

²⁷ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, თბილისი, 2001, 150.

გახდეს ვალდებული 2 წლის განმავლობაში იხადოს შეთანხმებული საფასური, რომ არც გააჩნდეს ბეჭდვითი პროდუქტის სისტემატურად მიღების სურვილი ან ბოლომდე არ ჰქონდეს გაცნობიერებული შემოთავაზებული პროდუქტის რეალური ღირებულება.²⁸

დიდი კონკურენციის პირობებში, სადაც მეწარმე სუბიექტები იძულებულნი არიან ასეთი ფორმით თავად იზრუნონ საკუთარი პროდუქტის მომხმარებლისათვის მიწოდებაზე, 336-ე მუხლს უფლებათა დაცვის კუთხით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

3. სამომხმარებლო კრედიტი (სამოქალაქო კოდექსის 370-ე მუხლი)

სამომხმარებლო კრედიტის ხელშეკრულება მეწარმე სუბიექტსა და მომხმარებელს შორის იდება. ეს ხელშეკრულება საკრედიტო ხელშეკრულებებს მიეკუთვნება და წერილობითი ფორმით უნდა დაიდოს.²⁹

336-ე მუხლის შემთხვევაში, მომხმარებელსა და მეწარმე სუბიექტს შორის დადებული ხელშეკრულება ძალაშია მხოლოდ მაშინ, თუ მომხმარებელი მას 1 კვირის განმავლობაში დადგენილი წესით არ უარყოფს.³⁰ 370-ე მუხლის შემთხვევაში კი, განსაზღვრული წინაპირობების არსებობისას, მომხმარებელს უფლება აქვს, არ შეასრულოს ვალდებულება მაშინაც კი, როდესაც კონტრაქტმა თავისი ვალდებულება, ნამდვილი ხელშეკრულების შესაბამისად, უკვე შეასრულა. ეს ნორმა ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის მომხმარებელზე ორიენტირებულ, სპეციალურ წესს აკანონებს.³¹

ვალდებულებაზე უარის თქმის უფლება მომხმარებელს მხოლოდ განსაზღვრული წინაპირობის არსებობის შემთხვევაში აქვს. ამის შესახებ 370-ე მუხლის პირველ ნაწილში ვკითხულობთ: „სამომხმარებლო კრედიტის დროს კრედიტის მიმღებს შეუძლია უარი თქვას კრედიტის დაბრუნებაზე, თუ ამ კრედიტთან დაკავშირებული სასყიდლიანი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე შესაგებელი გამყიდველის მიმართ მას მიანიჭებდა თავისი ვალდებულების შესრულებაზე უარის თქმის უფლებას“.

²⁸ იქვე, 152.

²⁹ იქვე, 300.

³⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 336-ე მუხლი.

³¹ ჭეჭელაშვილი ზ., სახელშეკრულებო სამართალი, თბილისი, 2008, 158.

სამომხმარებლო კრედიტის ხელშეკრულება ძირიდან მომხმარებლის მიერ დადებული სასყიდლიანი ხელშეკრულების შესრულებას ემსახურება (შეძენაში იგულისხმება არა მარტო ნივთის ნასყიდობა, არამედ ნებისმიერი პროდუქციის შეძენა). ამ შემთხვევაში, გვაქვს 2 ხელშეკრულება, რომელიც ერთმანეთთან მიზნობრივად დაკავშირებული. მაგალითად, სამომხმარებლო სესხით მომხმარებელი ფარავს ნასყიდობის ფასს და მას ვალდებულება მხოლოდ საკრედიტო დაწესებულების წინაშე რჩება. დღევანდელ რეალობაში სამომხმარებლო სესხით ნასყიდობის ფასის დაფარვის ყველაზე ნათელ ნიმუშს ე.წ. „განვადებით ნასყიდობა“ წარმოადგენს. ყოფით ცხოვრებაში გაბატონებული ეს ტერმინი, რა თქმა უნდა, არ შეესაბამება არც ამ ტერმინის მიღმა მიმალულ სამომხმარებლო კრედიტს და არც განვადებით ნასყიდობის რეალურ შინაარსს. უფრო ღებუალურად ამაზე საუბარი მიზანშეუწონლად მიმაჩნია, მინდა, მხოლოდ აღვნიშნო, რომ ხსენებულ შემთხვევაში მომხმარებლის მიერ დადებული ნასყიდობის ხელშეკრულება, უმეტესად, სწორედ სამომხმარებლო კრედიტით იფარება. მომხმარებელი ნივთის მესაკუთრე ხდება და მას ვალდებულება მხოლოდ კრედიტის გამცემის მიმართ რჩება. იმ შემთხვევაში, თუ ნასყიდობის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, მყიდველი უფლებამოსილი იყო, არ გადაეხადა ნასყიდობის საფასური გამყიდველისათვის, მაშინ მყიდველი და შესაბამისად, სამომხმარებლო კრედიტის მოვალე უფლებამოსილია, არ დააბრუნოს ნასესხები თანხა. თუ, ვთქვათ, აღმოჩნდება, რომ ნაყიდი ნივთი ნაკლის მქონეა, მაშინ 370-ე მუხლის მე-2 ნაწილის და 491-ე მუხლის პირველი ნაწილის გათვალისწინებით, შესრულებულის დაბრუნება მყიდველისთვის არალოგიკურია. 370-ე მუხლი როგორც მომხმარებლის, ისე კრედიტის გამცემის ინტერესებს პასუხობს. ასეთი ურთიერთობის ბედი გამყიდველის მიერ საკუთარი ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულებაზეა დამოკიდებული.³²

სამომხმარებლო კრედიტი, ნასყიდობის ხელშეკრულებასთან ერთად, ეკონომიკურ ერთიანობას ქმნის. ამიტომ, აუცილებელია, რომ სამომხმარებლო კრედიტის შესახებ ხელშეკრულების ტექსტში პირდაპირ მიეთითოს მისი დანიშნულება.³³ 370-ე მუხლის მეორე ნაწილი, რომელიც ზემოაღნიშნულის ნორმატიულ საფუძველს წარმოადგენს, გარკვეულწილად ეხმიანება იმავე მუხლის პირველ ნაწილს და ნორმის მთლიან ტექსტში

³² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, თბილისი, 2011, 302.

³³ იქვე, 303.

სიცხადე შეაქვს. სწორედ ამ ორი დამოუკიდებელი ხელშეკრულების ერთი მიზანი ზღის შესაძლებლად იმას, რომ მოვალემ (მომხმარებელმა) უარი განაცხადოს ვალდებულების შესრულებაზე.

4. ხელშეკრულებიდან გასვლა – 352-ე და 405-ე მუხლების სამომხმარებლო სამართლებრივი ბუნება

352-ე და 405-ე მუხლები ერთად, ხელშეკრულებაზე უარის თქმის სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს. 352-ე მუხლი ადგენს იმ სამართლებრივ შედეგს, რომელიც 405-ე მუხლში მოცემული წინაპირობების არსებობის შემთხვევაში დადგება.³⁴ ამიტომ ამ ორი მუხლის ერთმანეთისაგან განცალკევებულად განხილვა სასურველ შედეგს არ მოგვცემდა.

სამომხმარებლო სამართლის კუთხით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ვალდებულების დარღვევისას დამატებითი ვადის დაწესების დებულებას ენიჭება, რომელიც 405-ე მუხლშია მოცემული. ნორმა, უპირველეს ყოვლისა, ვალდებულებითი ურთიერთობის შენარჩუნებას ემსახურება, მაგრამ მას, ასევე, მომხმარებლისთვის დამატებითი ხარჯების თავიდან აცილების ფუნქციაც აქვს. 405-ე მუხლი ვალდებულების დამრღვევ მხარეს ხარვეზის გამოსწორების კიდევ ერთ შესაძლებლობას უტოვებს. რადგან ეს ნორმები მხოლოდ ნაწილობრივ უკავშირდებიან სამომხმარებლო სამართალს, ამიტომ ამ სტატიის ფარგლებში მხოლოდ მათ მიმოხილვას მიექცევა ყურადღება.

უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ მსგავსი შინაარსის ნორმებს შეიცავს როგორც ევროპის, ისე წევრი ქვეყნების სამართალი. ქართული სამართლის გერმანულთან ფუნდამენტური კავშირების გამო, მაგალითად გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი მუხლების მოხმობა მსურს. გერმანელმა კანონმდებელმა ხელშეკრულებაზე უარის თქმას 323-ე და 346-ე მუხლები დაუთმო. აქაც, როგორც ქართულ სამართალში, ერთი მუხლი (323-ე) ხელშეკრულებიდან გასვლის წინაპირობებს აყენებს და მეორე (346-ე) შესაბამის სამართლებრივ შედეგს ადგენს.

მრავალი მსგავსებისა და განმასხვავებელი ნიშნების მიუხედავად, სამომხმარებლო სამართლის კუთხით, განსაკუთრებულ ყურადღებას ორი გარემოება იმსახურებს. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ გერმა-

³⁴ მარიამიძე გ., ვალდებულებითი სამართალი, II ნაწილი, თბილისი, 2011, 108.

ნელი კანონმდებელი 323-ე მუხლში საზგასმით მიუთითებს, რომ ეს ნორმა მხოლოდ ორმხრივ ხელშეკრულებებს შეეხება.³⁵ როგორც ცნობილია, გარიგების ორმხრივობა შეიძლება გამოიხატებოდეს მონაწილეთა რაოდენობაში ან მონაწილეთა უფლებებისა და ვალდებულების გადანაწილებაში.³⁶ სისტემური განმარტების შედეგად, აშკარაა, რომ ამ შემთხვევაში საუბარი ვალდებულებათა ორმხრივობაზეა. შესაბამისად, ეს ნორმა დიდწილად ნასყიდობის ან განვადებით ნასყიდობის, ქირავნობის და ნარდობის შემთხვევებზეა ორიენტირებული. ხსენებული ურთიერთობები კი სამომხმარებლო სამართლის ქვაკუთხედს წარმოადგენენ (განსაკუთრებით ნასყიდობა). საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 352-ე მუხლი ყველა სახის ხელშეკრულებებს მოიცავს, ლოგიკურია, რომ მისი ზემოქმედება ორმხრივ ხელშეკრულებებზეც ვრცელდება. ამიტომ ამ ნორმას მომხმარებელთა უფლებების დაცვის მხრივაც ენიჭება გარკვეული მნიშვნელობა.

ამ მუხლების მომხმარებლებზე ორიენტირებულობას საზს ის ფაქტიც უსვამს, რომ 323-ე და 346-ე მუხლები გერმანულ სამართალში 2002 წლის ვალდებულებითი სამართლის რეფორმის შედეგად აღმოჩნდა. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ამ ცვლილებების ერთ-ერთ კატალიზატორს სწორედ ევროსაბჭოსა და ევროპარლამენტის მომხმარებელთა უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული რეკომენდაციები წარმოადგენდნენ. უფრო კონკრეტულად კი, ეს 1999 წლის 25 მაისის რეკომენდაციას ეხება.³⁷ სწორედ ამ რეკომენდაციის საფუძველზე შეიცვალა ხელშეკრულებიდან გასვლის წესები.

ქართულ სამოქალაქო კოდექსში კი 352-ე და 405-ე მუხლები ჯერ კიდევ 1995 წელს, მის პირველად ტექსტში იყო გათვალისწინებული. შეიძლება ითქვას, რომ მომხმარებელთა უფლებების დაცვის კუთხით, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი გარკვეულწილად წინ უსწრებდა ბევრი სხვა ევროპული ქვეყნის სამართლებრივ სისტემას. სამწუხაროა, რომ ევროპული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ყოფით რეალობაში ამ მუხლებმა ღირსეული ადგილი ვერ დაიმკვიდრა.

³⁵ იხ., <<http://bgb.jura.uni-hamburg.de/av/vertrag-gegens.htm>> [15.12.2013]

³⁶ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბილისი, 2011, 303.

³⁷ <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0044:de:HTML>> [15.12.2013]

დასკვნა

ნაშრომში განხილული მუხლები მომხმარებელთა უფლებებს მხოლოდ ნაწილობრივ ასახავს. სტატიის მოცულობისა და მისი მიმოხილვითი ხასიათის გამო, მასში ვერ განხორციელდა სხვა საჯარო თუ კერძოსამართლებრივი ხასიათის მქონე, რელევანტური ნორმის განხილვა. მიუხედავად ამისა, სტატიაში მიმოხილული მუხლებიდან გამომდინარე, მაინც შეიძლება მნიშვნელოვანი დასკვნების გაკეთება:

1. მომხმარებელთა უფლებებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ორმხრივი ხელშეკრულებებისას ექცევა. ამის დასტურია ის, რომ ნაშრომის ფარგლებში განხილული ყველა მუხლი მეტ-ნაკლებად ნასყიდობის სამართლებრივ ინსტიტუტს უკავშირდება და ასეთ ურთიერთობებში მომხმარებელთა სამართლებრივ მდგომარეობას განსაზღვრავს. ნასყიდობისას და საერთოდ, პროდუქციის შეძენისას, მომხმარებლის უფლებების დაცვა განსაკუთრებით აუცილებელია.

2. ქართული სამოქალაქო სამართალი შეიცავს ისეთ ნორმებს, რომლებიც სამომხმარებლო სამართლის წყაროს წარმოადგენენ. უცილებელია, მათი მიზნისა და ფუნქციის სწორად განსაზღვრა. ქართველ კანონმდებელს სამოქალაქო კოდექსის შექმნისას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ამ სამართლებრივი ინსტიტუტის მნიშვნელობა.

3. სამწუხაროდ, უნდა ითქვას, რომ სტატიის ფარგლებში ვერ მოხერხდა მომხმარებელთა უფლებების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ვერცერთი სასამართლო გადაწყვეტილების მითითება. ეს ფაქტი დასტურია იმისა, რომ მომხმარებელთა უფლებებს პრაქტიკაში დიდი მნიშვნელობა არ ენიჭება. საპირისპიროდ, ევროკავშირის ქვეყნებში, ამ თემის ირგვლივ გადაწყვეტილებები მრავლად მოიპოვება. ლიტერატურის სიმწირეც სწორედ სასამართლო გადაწყვეტილებების არქონით აიხსნება.

მიუხედავად იმისა, რომ ნორმატიულ დონეზე სამომხმარებლო სამართლის საკმაოდ მნიშვნელოვანი წყაროები გვაქვს, ეს თემა აკადემიურ დონეზე უფრო მეტ ყურადღებას იმსახურებს.